

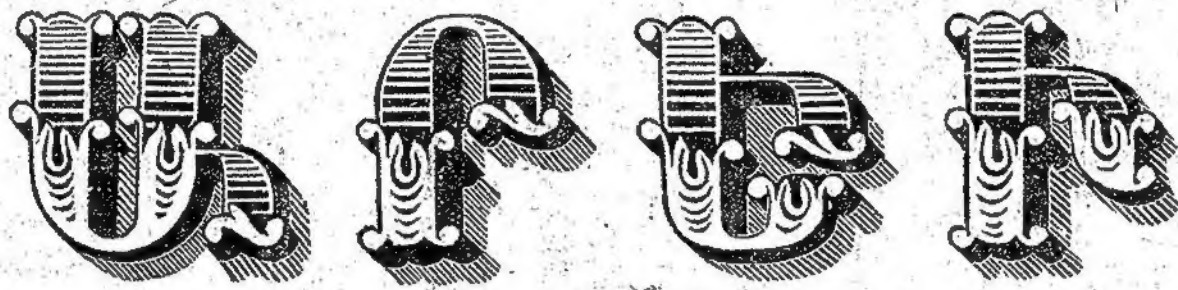
ՀԱՏԸ 5 ՄԻԼԻԻՄ

ՔԱՆԱԿԱՆ

Տարեկան վեցամսեայ	
ԳԻՐԳՏՈՄ . . . 2. 0. 80	40
ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆ ԶԻ. 20	10

ԾԱՆՈԹՈՒՄՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ ԴԻՄԵԼ ՏԵՐԵՆՈՒԹԵԱՆ

ԱՐՏՈՒՍԱՏԵՐ ԼԵՒՈՆ ՄԿՐՏԻՋԵԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒ ՕՐԿԱՆ

ԿԸ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԻ ՀԱՐԱՐԸ ԵՐԵՎ ԱՆԳԱՄ

ԽՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՏԵՐԵՆՈՒԹԻՒՆ

Շարա Ապր. Տարա, Թիւ 16

ԱԶԳԱՅԻՆ

ՀԱՏԸ

Journal AREV

B. P. № 600

Alexandrie, EGYPT

ՀԱՐԱՏԱՐԱԿՈՒՄ ԶԵՆՈՒԹԻՐՆԵՐԸ ԶԵՆ ՎԵՐԱԴԱՐՁՈՒԹԻՐ

ՏԵՐԵՆ-ԽՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՎԱՅԱՆ ԹԵՔԵԱՆ

ՅԵՂԻՆ ԶԱՅՆԸ

Յեղին ձայնը չի խօսեր կոր մե-
նէ ոմանց սրտին մէջ: Աս' ճշմար-
տութիւնն է:

Ոսկիին ազմուկը, վայելքին ազ-
մուկը և կերքին ազմուկը զայն խեղ-
գեր լուեցուցեր են իսպառ: Յեղը
որ զիրենք ծներ և մեծցուցեր է,
որուն կը պարտին ամէն բան իրենց
այս մարմինն ու այս միտքը որոնց-
մով կը շնչեն, կ'ապրեն, կը շա-
հին ու կը վայելեն, ցեղը որ ի-
րենց մայրիկ, հայրիկ, քոյր, եղ-
բայր, ընկեր, առաջին, ունեւոր, ա-
ռաջին դաղափարներ տուեր է,
ցեղը որ դարձրելով տակացի, չար-
չարուեր, սպաննուեր է իրենց ծը-
նունդ տալուն, իր անհուն արեւնովն
ու դիակներովը պարարտացած հո-
ղին վրայ զիրենք հասցնելու հա-
մար, այդ մեծ զոհն ու մեծ երախ-
տաւորը՝ այսօր, իր համայնական
ընկուզումի վայրկեանին չի խոս-
վեր կոր իր դաւաճեցումն մէջ մասը,
զանոնք չի տաղանայեցներ և ինք-
զինքնէն քիչ մը դուրս չի հաներ
կոր... Անոնք միշտ իրենց պղտիկ
հաշիւներուն, պղտիկ հաճոյքներուն
խօրը թաղուած, ո'չ մէկ արտասո-
վոր շարժումի, ո'չ մէկ փութկոտ
օգնութեան, ո'չ ինքնատեղ խո-
րունկ խորհրդածութեան և ո'չ ի-
րարու ըով սեղմուելու պէտք կ'ըզ-
գան կոր... Մինչեւ իսկ կան ոմանք
որ մօտ են իրենց ցեղին մեղադրե-
լու իր տառապանքին մեծու-
թիւնը, իրենք բան մը որ սկսած է
զիրենք անհանգիստ ընել: Վերջ-
պէս կարելի չէ, բնական չէ այդ-
չափ դժբախտ ըլլալ... Ինչ ըրած
են, Աստուած իմ, այդքան տառա-
պոյ ազգի մը վերաբերելու հա-
մար... Երբ իրենց մոմսին պատ-
կանող ուրիշներ թեթեւութեամբ,
ուրախութեամբ և հպարտութեամբ
կը կրեն անունն իրենց ազգին որ-
մէ չօղափելի օգուտներ ալ կը տես-
նեն, ինչու իրենք պարտաւորուած
պիտի ըլլան զայն բերել մը պէս
միշտ տանելու, որուն ներքեւ երբեմն
պիտի խոնարհին ալ և փոխանակ
անկէ ու և վարձք տառաջու ընդ-
հակառակը պիտի վճարեն անոր հա-
մար, ուրիշ տեղերու, ուրիշ ազգե-
րու մէջ իրենց կատարած աշխա-
տութեան պատուը պիտի զոհաբերեն
անոր, և արեւկա շարունակաբար, ե-
րէկ, այսօր և վաղը...

Ոմանք այսպէս կը մտածեն, և
այսպիսինքն դժբախտաբար՝ որոնք
ուրիշներէ աւելի կրնային, գէթ
որոշ չափով մը իրենց ցեղին տա-
ռապանքը սիրփել: Յեղին ձայնը,
օսկայն, հազիւ թէ գուրտէն ա-
կաննուն միայն կը հասնի. ան չի
բարձրանար, չի թնգար իրենց սր-
տին մէջ: ան խուլ ազմուկն է որ
կը խեղդուի ուրիշ ազմուկներու
մէջ, ան չհրաւիրուած հիւրն է ու-

րուն երես չեն տար որպէսզի չու-
տով մեկնի...

Ուրիշներ կան, որ խորապէս,
իրենց ամբողջ սրտովն և կարծես
իրենց մօրթին բոլոր ծակտիքնե-
րովը կը լսեն ցեղին ձայնն ու կը
տառապան, կուլան, կը դաւարուն
անով, և սակայն շատ քիչ բան,
կամ ոչինչ կրնան ընել հոս առան-
ձին անոր համար: Անոնք պարզ
մարդիկ են, ժողովուրդի համար
զաւակներ, որոնք շատ գիտուն ըլ-
լալու յաւակնութիւնը չունին բնաւ,
որոնք իրաւ է թէ օտար երկիր ե-
լած են միւսներուն նման, բայց թե-
րեւս այն պատճառաւ որ օտար եր-
կիրը զիրենք չփափուցած յոգնացու-
ցած չէ, իրենց երկրին սէրն ալ միշտ
չնեղանի մնացած է իրենց մէջ, ա-
նոր հետ իրենց ունեցած կապերը
թուլցած կամ խզուած չեն և ինչ
որ հոն կը պատահի՝ հոս անվերջ
արձագանգ կը գտնէ իրենց սրտե-
րուն մէջ... Այս պարզ ու խեղճ մար-
դիկը, որոնք երէկ գիշեր նորէն
երկարօրէն մտածեցին հայրենիքին
անհար լինելուն, իրենց հոն թու-
ղուցած ծնողքին, ազգականներուն
ու բարեկամներուն բախտին վրայ, ո-
րոնք չվախցան երեւակայութեամբ
ինքզինքնին անոնց տեղը գնել՝
կենդանով ու տղաքներով անապատ-
ներուն մէջ քուլած, անօթի, մերկ
ու յօգնաբեկ, որոնք դողացին, ա-
զօթեցին ու անիծեցին, և փնտռե-
ցին, յուսահատօրէն փնտռեցին թէ
ինչ կրնան ընել ասոր հանդէպ...
այսօր, երբ բարձրաստիճան եկե-
ղեցական մը իրենց խնոթութիւն կամ
կրպակին գուռնէն ներս կը մտնէ,
դժգոհութեամբ չեն ընդունիր զայն,
ընդհակառակը գոհունակութիւն մը
կ'ըզգան որ զիրենք չէ մոռցեր, գոր-
ծերուն գէշութեան վրայ չեն խօ-
սիր՝ այլ կը խօսին ազգին վիճա-
կին գէշութեան վրայ, չեն յիշե-
ցներ թէ քանի մը ամիս առաջ
արդէն տուին՝ այլ կուտան կրկին և
յօժարակամ, ինչ որ կրնան տալ այս
միջոցին:

Իսկ կենե'րը... Մենք բաւա-
կան անդադարած չենք, որովհե-
տեւ մեզի ըսած չեն և մենք ըսած
չենք ինքզինքնուս թէ ուժի և ա-
ռաքինութեան, բարոյական ու քի-
զիքական տոկոսներուն ինչ հազ-
ուադիւս նմուշ մըն է այն եակը որ
աշխարհի վրայ ձայն կ'ընէ կ'անուան-
ուի: Ապաքովաբար, ցեղը անոր կը
պարտի իր այն հրաշալի դիմադրու-
թիւնը որով կրցեր է գալ հասնիլ
մինչեւ հոս՝ անցնելով ամէն կարգի
մահացուցիչ պայմաններու մէջէն:
Անոր պիտի պարտի նաև իր փրկու-
թիւնը՝ եթէ յաջողի այս անախըն-
թաց աղէտէն ալ անցնիլ: Յեղին
ձայնը չէ թէ կը խօսի, այլ կ'աղա-
ղակէ անոր մէջ... և անոնք իսկ,

որոնցմէ շատ չեն սպասեր, որքա՛ն
աւելի հայ են քան իրենց այրերը,
որքա՛ն աւելի յարած են՝ բնազդա-
բար՝ իրենց ազգին, ու իրենց եու-
թեան խօրը կը կրեն անոր տառա-
պանքը:

Արդ, բոլոր կիները և ժողո-
վուրդի այն բոլոր համեմատ ու պարզ
զաւակները որոնք աշտուղ, հեռուն,
կ'ըզգան ու կը կատարեն ազգին հան-
դէպ իրենց պարտքը, թո՛ղ գիտ-
նան թէ կրնան աւելի ընել, կըր-
նան օտիպել որ միւսները՝ անտար-
բերներն ու աշխատեցողներն ալ
նոյնը ընեն կամայ թէ կամամայ:

Ասոր համար կը բաւէ որ խօսին
միայն ու իրենց զգացածը յայտնեն
անոնց երեսին, համարձակ և ուժ-
գին կերպով... Ազգին համար է
կրնան ընել:

ՎԱՀԱՆ ԹԵՔԵԱՆ

Ե. Գ. Շաքաթ օրուան Յուսաբէրի
խմբագրականը ծուղակ մըն է որուն մէջ
պիտի չեղնամ. թո՛ղ ես «երեք սեւակ
մեղադրանք, սպրդուք և անուանարկու-
թիւն» ուղղած ըլլամ իրենց հասցէին,
թո՛ղ «կուտակուած մաղձ թափած»,
«զգալիոր ճարտարութեամբ և վրան
բաց բացատրութիւններ» ներկայացու-
ցած ըլլամ՝ «որոնց ումիկ բարբառով
քաշքուք կ'ընեն» եղեր, թո՛ղ «սպիւն պա-
հանջած» ըլլամ անոնցմէ որոնք «այսօր
ի վիճակի չեն պատասխանելու թրջա-
կան զննանքներու կամ քննարկ-
համարալինանքներ» թո՛ղ «անբա-
րեքիղճ բոլորեցանք» իրենց այս տո-
ղբը չըլլան ալ իմ «Անհարկի հետա-
զօրբութիւն» խմբագրական և «ան-
համարալինանքներ» եւ ըլլամ ու «ամե-
րայխաբան» Յուսաբէր՝ ինչպէս ի յաւի-
տները եղած է և է... մեզ կարողացող-
ները խմբագրել չեն վերջապէս՝ որպէս-
զի պէտք է զգած ինքզինքս պաշտպանե-
լու... Իսկ «այն մէջ առողջութեան քաջա-
րութիւնը» դր «այնքան փափկութիւ-
նով» ո՛վ փափկութիւն, ո՛ր տեղերն ալ
կ'երթան եղեր պատուաբոլ՝ պահանջեր
էր ան և կը պահանջէ նորէն, մենք կը
կողմնակցութիւն մը կամ
կուտակութիւններ զայն պարտաւոր չեն
տալու ուրիշ կուտակութեան մը, երբ
մասնաւոր պահանջողը կը յիշատակէ
քանի մը կամուտական գործերու ա-
նուններ, կ'ըսէ թէ անոնցմէ մին իրենց
ձեռնարկն է, և հետեւաբար զիտ թէ ո՛ր
է չփրկութիւն տեղի չի կրնար ունենալ
«իրենց ձեռնարկն» և ուրիշ մը մին-
չէ... Անշուշտ «ամերայխաբան» ի-
րենք ըլլալուն համար է նաև՝ որ այդ
«անհարկ» մը «մեղադրութիւն» չի
կայ... մէջտեղ հանդիման տառաձիճի՛ն
երբ ուրիշ ու է նմանօրինակ ձեռնարկ
չկար տակաւին և հակառակ որ նոյնին
համար միտքին աշխատելու փափաքն
յայտնուած էր իրենց... ներողութիւն,
տեղի վրայ և ո՛չ նստուկ... Աս' թէ
ինչպէս կը գրեն պատմութիւնը...
Բայց ինչու «Արցունքի Հովիտ» ներ-
կայացման հատկութիւն կ'ընէ դեռ յատկա-
նուած չէ Բօր-Մայիսի գաղթականներ
ուրեմ...
Վ. Թ.

Ի նպաստ Բօր-Մայիսի գաղթականաց
Միութեան մէջ կատարուած վիճակա-
նութեան մը գրու հատկութիւն, 3000 լըր-
նոր Տիար Գեորգ Մալլուսման ղրկած էր
Ազգ. Առաջնորդարան, յատկացուած է
նորաստանաւ Արեւմտահայկեան Միութեան
ակից առաջ ալ ղրկուած էր 850 լըր-
նոր զրուած էր Գահիրէի Հայ կաթմբե-
նային արամադրութեան տակ, կիրիկեան
գաղթականաց պէտքն զորոնքուելու
համար:

ՀԱՅԳ. ԱՐՀԱՍԻՐԳՆԵՐԸ

ԱՎԱՆԱՏԵՍԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Երկեմ նոր եկած օտարուի մը Ազգ. Ա-
ռաջնորդարանի մէջ: Տարագրուելու ֆո-
վեմ: Յուսաբէր Շաքաթ:

Երկուստ հայրենու անձկութեամբ
թիւն մը, մեծ մասամբ կիրիկեցիներ,
խնոթած էին երկը. կէս օրէ վերջ ազ-
գային Առաջնորդարանի սրահին մէջ
անձամբ լսելու իրենց ազգակիցներուն
և ազգականներուն մարտիրոսութեան ա-
ղետարար մանրամասնութիւնները՝ կիրի-
կեայէն նոր հասած օտար ուղեւորուհի
մը ընդնէն, որ նոյն պահուն այցելու-
թեան եկած էր Սրբ. Առաջնորդ Հօր:

Օրիորդ... անձնուէր և բազմաբ-
զէն ուսուցչուհի մըն է որ ամբողջ 18
տարին իր անցուցած է կիրիկի մէջ:
Ձիւքը՝ շատ պակաս գնահատած պիտի
ըլլայինք եթէ բաւականանայինք ըսե-
լով թէ հայուհի և մարդասէր մըն է.
անիկա այնչափ սպրդած է Հայրենու մէջ,
այնչափ խանդավառուած ու նուիրուած է
Հայրենուն՝ որ նոյնացած է անոնց հետ,
կարծես մոռնալով իր բուն ազգութիւնը.
«Աստուած մը համար գացած էի, բայց
այնքան սիրեցի ձեր պղտիկները որ 18
տարի մնացի» կ'ըսէր ան, երբ իմ ամ-
բողջ կատարեալ Հայու սրտով խօսեցաւ.
Իր նոր ազգակիցներուն սրտանման թա-
ռապանքներուն վրայ, լացաւ ու լացուց
ներկաները: Օրիորդ... Հայու գագաթու-
ներուն հետ կը բաժնէ նաև Հայուն հա-
ւատքը: անիկա հաւատեց մեզի թէ՛
որչափ որ թուրքին դիտարկութիւնը
Հայութեան ի սպառ ընաշնչումն է, բայց
Հայը պիտի սպրի. «Հայուն կորուստը
անկարելի է», կ'ըսէր քանիցս կորովի
չեղով մը:

Պատմագրի սկիզբէն, Օր... շատ
նեղութիւններու ենթարկուել է. քա-
նիցս իրեն հրաման եղած է մեկնիլ ար-
տասանան, բայց ինչ չուզելով զատուել
իր սիրական հայ աշակերտներէն,
Տօքթ. Շէքերտի և ամերիկեան հիւ-
պատանքներու միջնորդութեան շնորհիւ
կրցած է մնալ՝ թէեւ վարժարանին մէջ
արեւմտականութեան և խիստ հակողութեան
ենթարկուած. քանիցս նաև թուրքերը
ուզած են զինք Ուրբա քաղաքէլ՝ միւս
օտարահպառակ արեւմտականներուն
ըով, բայց նոյնպիսի աղեղնութեանց
շնորհիւ մնացած է կիրիկեա, մինչեւ որ
վերջապէս հոկտ. 15ին՝ նոր ստիպումնե-
րու հանդէպ, այս անգամ յօժարակամ
մեկնած է արտասանան, հայաւանած
Հայրենուն այլապէս օգտակար ըլլալու
յոյսով ու մտադրութեամբ նախապէս իր
անուաններուն հիւպատոսական և մի-
սիօնարական պաշտպանութիւնը սպա-
հովելէ վերջ, Հոկտ. 25ի միջոցները Հա-
լիպ գտնուած, անկէ Պէրսութիւն անցնելով
մէկ քանի շաբաթ սպասելէ վերջ՝ կըր-
ցած է հեռանալ երկրաւոր գործիքէն:

Հայաստանէն և Հայկական Միջա-
գետէն իր բերած լուրերը՝ նուազ ման-
րամասն բայց աւելի սարսափելի են:
Տիգրանակոյտի մասին կը բաւականաւոր
ըսելով, «կատարեալ դժոխք է. այդ քա-
ղաքին անունն իսկ տարափ կ'ազգէ: հոն
գացող ողջ չի գտնարու խաբէրդ ա-
նրակ է. միսիոնարները անկէ համար
կրած են, իրենց հակա կրթական հառ-
տառութիւնները՝ այլեւս անպէտ դար-
ձած ըլլալով, խաբէրդէն տարագրուող-
ներու մէկ կարաւանը մեկնած պահու-
5000 հոգի կը բաղկանար. երբ Հայկա-
նաստ» միայն 213 հոգի մնացած էր...
Ճանապարհին շարժուած, սովամահ եղած
կամ ծախուած էին, աղըկներ և ման-
կամարդ կիներ մէկ քաղաք մէկտեղի:

Ծախուած են: Սերասխանէ միակ արտա-
կեր մը. Միս հրամաի խնամոց տակ
զանազան աղըկանց վարժարանին բոլոր
օրիորդները (թո՛ղ զիստայս և զմանկաքի)
անծանօթ վայր մը տարագրել որոնք
ըլլալով՝ անձնուէր անօրէնութիւն միտքն
մեկնած է. բայց Մայիսի մէջ թուր-
քերը բոլոր աղըկները իր ձեռքէն յա-
փրցատելու են և զինք բուն վերադար-
ձուցեր են՝ յուսահատ և խեղաքի: Սեւ-
րիկ, Պիմիսի և Ասր-Եաման (Հիւսիս-
Մասնուր) քաղաքներու բոլոր այր մար-
դիկը անապարանօք ժողոված տարած են
հեռուօր վայր մը ճամբայ չինքն աղաւ-
նաւորութեան շինութիւնը վերջնականա-
նեղութեամբ սպաննած են ամէնքն ալ.
այս երեք քաղաքներու կիներէն բնաւ
լուր չկայ: Պիմիսիի Հայերը՝ կոտորածէ
կամ տարագրութեամբ աղաւաղու համար՝
խմբովին խլամապած են, բայց վեր-
ջերս զորոյց եղած էր որ՝ հակառակ ա-
սոր՝ դարձեալ պիտի տարագրուէին:
Ուրեմայ մէջ կատարուած մասնա-
կի կոտորածները և հայ բնակչու-
թեան մէկ կարեւոր մասին տարա-
զրուած արդէն ծանօթ է (Արեւի) ընթեր-
ցողներուն: Մնացեալները խորհրդաւոր
մը կաշառք տալուն շնորհիւ խոտորած
առած են եղեր որ պիտի չտարագրուին:
Վերջերս սակայն Պատերազմական Առա-
նութեւ Ուրբա հասնելով ընդհանուր բնակ-
չութեան տարագրութեամբ հրամայած է: Հա-
յերը կը մերժեն մեկնել լուսազոյն հա-
մարելով մեռելի իրենց տուններուն մէջ:
Ասոր վրայ Ուրբայի հայկական թաղերը
անխնայ մարակոծուած, հիմնադրուած
դարձուած են: Հայութեան վերջին մնա-
ցորդներուն հետ նախատեսուած է տեղ-
ւոյն Ամերիկացի միսիոնարը Մ. Լէսլի:
Բաղէի ծանօթ Ամերիկեան միսիոնար
Մ. Նափ ալ մտած է Տիգրանակոյտի
մէջ, կ'ըսուի թէ թուրքացուած:

Կիրիկի մէջ, 1909ի արեւմտ ճակա-
ղքը հաղու չորքած ըլլալուն պէտք չէ
տեսնուած ընդհանրական և զանազանա-
յին ջարդեր կատարելու, յետագայ բա-
ցառութիւններէն զատ. բայց հոն ալ տա-
րագրուած ընդհանուր է, իր բոլոր յա-
րակից սարսափներով, Հանքն այլապէս, Ձի-
րում հիմնադրուած եղած է: Ձիւթուէն
1800 կիներ և աղաքներ Տէր-Էլ-Չօր
տարուած են և անտեսողալի զրուսեան
մէջ կը գտնուին: Ձիւթուէն լոյս առաջին
կարաւանը, 500 հոգիի յափ, Բաւ-Էլ-Այ-
նի մէջ ամբողջովին կոտորուած է. ա-
կանատեսներու վկայութեամբ հաստա-
տուած է որ զիսկները անխաղ թողուցած
է իրարու վրայ չեղջակուած են...
Տօքթ-Սոյի այրերուն մեծագոյն մասը
կոտորուած, մնացեալները և կիները տա-
րագրուած են: Մարաթի Հայերուն մեծա-
մասնութիւնը տեղահանուած են, բայց
փոքր մաս մը տակաւին կը մնայ. քողո-
ղականութիւն մէկ մասը խնայուած են.
կարիկիները ամբողջովին տարագրուած
են: Ինքը՝ Օր... անձամբ տեսած է
Մարաջիներուն աղեղնորով վիճակը երբ
անոնք յուսիսի մէջ Այնթապ հասած
էին: Այնթապի դուռը բաց դաշտ մէջ
մէկ քանի օրեր զանոնք ապացուցած
են, դիմումը ատուներէ և աղբիւրներէ
հեռու տեղ մը ընտրած էին՝ խեղճերը
ծարաւի ձգելու համար. ամենամեծ զըժ-
ուարութեամբ կարելի էր անոնց դաղ-
տազողի ջուր և սնունդ հասցնել. մէկ
քանի Հայեր և Տաթիկներ հազարավեկ
ներկութիւն աչքառնելով անոնց օգնած են.
նոյնպէս Ամերիկ. միսիոնարները, ինքը՝
Օր... թրքուէի տարագրով ծաղուած
անոնց օգնութեան փութացած է. օտար-
կաններ խաբարայնի Հայութեան ընտա-
նացուած են զինք Հայրենուն բնակա-
նեղին: Մարաջիները այնպէս քըշ-
ուած են զէպի Հայեր:

Այնպես, Աստուծոյ, Տարան և Մերսի
երկար ժամանակ հանդարտ թողնուցանե-
լարեալեցաւ որ զոմէ այս քաղաքներուն
պէտք խնայուի, բայց ի վերջոյ անոնց
կարգն ալ եկաւ։ Միջնապէս ի սկզբան
միայն «մուշկի» (վանդաւոր) նկատ-
ուածները հետաքննուցանեալ յետոյ առ-
բարեւոր ընդհանրացաւ։ Կիսա հոն մնա-
ցած են 200ի չափ Հայեր և 500ի չափ
Հայ-Բողոքականներ։ Բաղադրին թուրք
երեւելիներէն ոմանք շատ ընդդիմացած
են այս հալածանքներուն, բայց կատա-
վարութիւնը անողոք գտնուած է։ Ու-
րիշ թուրք երեւելիներ կոտորածներ-
թեան արակցելով միանգամայն խուժա-
նին հետ միացած են Հայոց ստացուածք
ները կողոպտելու։ Միւթեաբեքին աւ-
զան, որ մինչև վերջը մեծահարուստ
նազարեթեաններուն բարեկամն էր, ա-
նոնց տարադրումի առաջին հրամանին
անձամբ գնաց կողոպտեց անոնց տու-
նը... Հայ հարուստներուն թանկագին
կարասիները քաղաքին հոյակապ Մար-
նիկեղեցիին մէջ պահուած դրուած էին։
Երբ թուրք մեծահարուստի հասան, այդ
կարասիները անոնց բաժնուեցան։ Այն-
թապի մէջ եկեղեցական պաշտամունք
արգիլուած են, եկեղեցիներուն դռնու-
նը փակուած են։ Կողոպտողները
ժամերու բազմութեամբ մէջ նստած կ'ա-
տարին։ Վերջերս շատ մը խնդրանքներ
վերջ, անգամ մը միայն արտօնուեցաւ
հոգեւոր պաշտամունք կատարել, բայց
200ի չափ Հայերուն եկեղեցւոյ մէջ ան-
գործութեան հանգիստ համար 500 զորքեր
եկեղեցին պաշարած էին, ներսի ժողո-
վորըդը անապոյի մէջ էր, կասկածելով
որ զինքն զաւթով եկեղեցի լեցուցած են
ամենքը մէկէն քաղաքէն համար։ Բարե-
բաղադար պաշտամունքը առանց միջա-
դէպի լսեցաւ։ Այնթապի Բողոքականաց
հիւանդանոցը դռուած, զինուորական
հիւանդանոցի վերածուած է։

Հայկալ Հայ տարադրանքներու առ-
ժամայ կնդրուեցան զլիւսաւոր վայրն է-
սկիւնները քաղաքին Հայերուն միջոց
կ'արուէր զալթականներէն մաս մը ե-
կեղեցիներուն և անհատական տուններու
մէջ պատգաբելու և խնամելու։ Կիսա
տարադրանքներուն ընդհանրապէս քաղաք
մասերը արգիլուած է։ քաղաքին դուրսը
Այնթապի պողոտային սկիզբէն, խառն ի
խառն բացօթեայ տեղաւորուած են, ա-
նոնց ուսանաւ։ օգնութիւն հասցնել խիստ
գոռաւարացած է, թէ և բոլորովին անկա-
րելի չէ։ Տարադրանքները այստեղէն կ'ու-
ղուէր Համա, Հոմա, Սէլիմիէ(Է) և այլ եր-
ներանքը։ Այս խնդրներ, հազիւ սակ մը
կը հաստատուէր և ու եկ կարելի 'գործով
մը օրապահիկ հայթաթելու միջոցներու
կը ձեռնարկեն, և անա այստեղէն կը
հանուին և աւելի հոգան կը քշուին։

Ամենէն վերջը Հայէս հասան Ատա-
նայի, Մերսիսի, Տարանի Հայերը,
տանտակ հազարներէ բաղկացած անոնց
կարաւանը ամենէն բարեկեցիկը և ամե-
նէն նուազ չարչարուածը կերեւէր։ Կե-
ները, մանուկները և կարասիները կառ-
քերու և պալերու մէջ էին, աղբեր, ք-
մանք, ձիով, մեծ մասը հոյի, անոնց ք-
վէն կը քալէին և առողջ երեւոյթ մ'ու-
նէին։ Ատոնք առայսմ Հայէսին անդին
չարաւեցան և անոնցմէ ոմանց թոյլա-
տուեցաւ նաև քաղաք մտնել։

Գէտապի տարադրանքներուն համար
կ'ըսուէր թէ ձէսար-Շուղի կողմերը կը
գտնուէին (քիչ հեռու իրենց բնապատէն)։
Պէտքովի Հայերը տարադրուած չեն,
այլ միայն խիստ մարդահամարի ենթա-
կուած։ Բոսնիականներն ստէպ անոնց տու-
ներն և խանութները այցելելով անոնց
ներկայութիւնը կը հաստատեն։ Դուրսն
է երեւակայել թէ անոնք ինչ անստու-
գութեան և անդոնի մէջ կ'ապրին։

Հայ զինուորները ընդհանրապէս զե-
նաթափ կ'ընեն և ամէն քաղաքներուն
մէջ մտնելով ճամբաներու շինութեան և
ուրիշ աշխատութիւններու կը զործանեն,
բայց մինչև հիմա հայ զինուորներուն
չարդ լուծած չէ։

Գերմանացի սպաներ ամէն կողմ կը
գտնուին։ Թէ և թուով քիչ բայց ամե-
նապաշտելի են, շատ մեծ խտութեամբ և
կոշտ կեդրով կը վարուին զինուորներուն
հետ։ Մարզանքի ժամանակ զանոնց կը
խարաղուեն ու կ'անարգեն, այս պատ-
ճառով մեծ ատելութիւն հրահրած են
իրենց վրայ, և քարանայի չէ եթէ օր

մը խմբովին թուրք վրէժխնդրութեան
և վայրագութեան գործ երթան։
Գերմանի սպաներ և հիւսիսայիններ
ամէն անգամ միայն անոնց արտօնութեամբ,
այլ նոյնիսկ յայնպէս հաշտ աչքով կը
դիտեն Հայերու դժ կատարուած այս ա-
պամելի խտութիւնները։ Կարելի է ը-
սել թէ կը քաջալերեն Հայերու անարեւն
բնաշնչութիւնը, բայց հաւանութիւն չունին
կոտորածներու, որոնք կ'ըսեն, «Գերմա-
նիոյ պատերիւն արատ կը բերեն»։

Ձէմալ փաշայի Հայ բու հանդէպ
մեղմ վարմունքը ունեցողութեան մասին ե-
լած զրոյցներն անհիմն են։ Նշանաւոր
հայատեացի մըն է, մէկէ աւելի ամերի-
կացի բարեխօսողներու բացէ ի բաց յայ-
տարարած է թէ Հայերուն համար ոչ մէկ
օգնութիւն կ'ընայ թոյլատրուել։ անոնց
բնաշնչութիւնը վճռուած է։

Ձէմալ փաշայի կարծեցեալ ապստամ-
բութեան մասին մեր տեղեկաբերը տար-
տամ բաներ մը միայն լսած է։ Բայց,
կ'ըսէ, ոչ մէկուն համար պաշտոնք մը
չէ որ այս փառասէր փաշան ռեզիմէն ա-
կառակորդ մըն է ինչպէս փաշային։

Օր... մասնաւորապէս ուշադրու-
թիւն կը հրահրէ արտասահմանէն երկ-
րի Հայերուն՝ և է նամակ գրելու վիս-
տակարութեանը վրայ։ Ո՛ր է նամակ,
որչափ ալ անմեղ թուանդակութիւն ու-
նենայ, ստացողին դատապարտութեան
պատճառ կ'ըլլայ։

Օրիորդը իր դուրսուրելի պատմու-
թիւնը վերջացուց փոքր ինչ սիւփարա-
լուրով մը, որ տակաւին ստուգութեան
կը կարտան։ Պէտքովի մէջ լսած է որ
թուրք կառավարութիւնը որոշած է այլ-
ևս նոր տարադրութիւնը չընել և արդէն
տարադրուածներու նկատմամբ իր վար-
մունքը մեղմացնել։ Կենթադրուի որ
արտաքին զօրակոր ճնշումը մը միայն
կրնայ առաջ բերած ըլլալ այսպիսի ար-
դեւք մը։

Մ. Տ.

«ՀՐԱՇԱԼԻ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ»

ՐԱՆԱՍԵՆԼՈՒԹԻՒՆՔՐ. Վ. ԹԵՂԵՆԱՆԻ՝

Հայերն զարման յիշատակին, ինչ-
պէս նաև Գիշերուամ աղօթքին մէջ, ինչ
անասելի, ինչ միւլանոյ ժողովքով բա-
նաստեղծը կը նկատէ իր ճիշդ հասակը,
որ թաղանթ է երկար ատենի ի վեր, մա-
տալ ու անմասնալի միտելի մը պէս, ք-
րուն սնարին քովը կ'ընած է բանաստեղ-
ծը, այն որ միանգամայն ողբացողն է ու
ողբացալը, արտաստաթոր թարթիչնե-
րը տեսութեանը դէմ անխախտ փշիւ-
շանք մը յօրինելով, կաթնորակ ճակատը
միտութեան աւազանին գաղջ ալիքովը
կարծես թաց։

Թէ ճշեան իր սիրելիին «Երեսնամյու-
րէնք մը այնպիսի հարուստ ու երջանիկ
կ'զգայ զինքը որ անհուն գթութեամբ
մը կը մտածէ զայն քանիւ երկրի բոլոր
խեղճերուն...» Այն քանիւ ու դերազա-
յուն սրտի մը տրամագրութիւնը, որ ա-
րի ու վրանան մարդու մը և սրտառու-
բանաստեղծի մը հոգեւոր երկնածիւ թըր-
թուաններով կը սարսեցնէ ընթերցո-
ղին հոգին ալ։

Ուրիշ տեղ մը կը վերջացնէ Օրհնեմ
ճանապարհները սա տողերով։

«... Գիշեր էր երբ վերադարձին
Հրեշտակներու, բացած ճամբէն,
Շրթները զեղ համարներին,
Ու այն ճամբան հիմա կ'օրհնեն...»

Ո՞վ չորեկոյնը, այս տողերը կարդա-
լով, առաջին գոգը զոր ստատաց, առա-
ջին արտակայութիւնը զոր այլալեցա-
լեր իր հրաշքին անարկային զեղճարար
ու մշկանոտ վերամայկին սնդուսին մօ-
տեցուց իր կարիւստէն շուրթները։

Եւ յոռմանալի ինչ անպարագծ
արտօնութեամբ կը գոչէ տեղ մը։

«Ես խնդ էի ու աղօթ վաղորդայինի
տարածութեան»։

Ձէի գիտեր ժամանակն որ կը հնձէ ան-
շըռուշ,

Որ կը օրբէ ամէն գիծ, ամէն նըկար ու
մատնան,

Որ կը խեղճ սրտին մէջ որոտագոչ ա-
մէն հոգնայ։

Միշտ իրերու անկայնութեան հնչը-
(*) Եւր. ճախող քիւն և վերջ։

նուրը և սրտմաշուքը, միշտ պաշտուած
բաներէ աշխարհումին ստոր։

Անուրիշ, եւ զիմ կարծեմ, Նեւա-
մանակին, Առնիին, Վարժապետի ման-
ուանին, Անցեալն այնպիսի ճեղքաւոր,
Հոյսեմբերին, Խաւարի տաղիւնն է մէջ,
ի՛նչպիսի անձայրած իր անձուկ անձա-
ման ժամանակին, «Երեւոյթ է անհիմն հոգ-
ւոյն, անուշին, շնորհքին՝ ի՛ր հոգեւոր
մէջ միայն գաղտնի պահուած ո՛ր-
պիսի ուխտաւորական պաշտամունք։ Ուր
որ ալ ըլլայ, ուր որ ալ երթայ, ծովու-
ղիքը, լեռնավայրը, կղզի մը, մարդա-
շատ քաղաք մը, պարտեզի մը մոռուած
մէկ անկիւնը, երբ և ըլլայ, դարնան
կամ աշնան, կամ ձմեռը՝ որուն ցուրտին
կը փարի «նոր սիրունիք» մը պէս, դե-
ւերը, աստղածածուկ երկնքին տակ ուր
կը թեւեն չորեղէն թիթեռներին, կամ
ցերեկուան արեւին՝ երբ դաշտին վրայ
կը պարեն ձիւնեղէն թիթեռներին, կամ
երկրուան տիտուր, տիտուր պահուն՝ երբ
կանգնէ ձայները կը մարին, կը մարին
կանգնելներու մէջ ընտանալու պատրու-
տուող ճնճողիկներուն վրէլուքին հետ,
անոր, սիրուածին դէմքն է միշտ զոր կը
տեսնէ՝ հոտապնդող անուրակներ մը պէս,
նըբաւարտ և օղնէն հասկով հուրի մը
նման, որ կը շողայ ու կը ցնդի, անդի-
սխարմային թանկ մը հանգոյն, աւելի
ճառագայթում քան մարմին, աւելի թա-
լացում քան կենսունակութիւն, զոր կը
զգուէ իր մտածումը, զոր կը փն-
տէ, միշտ կը փնտէ, որուն յիշա-
տակը սուրբ և տոկուն կենսագով մը
կը յանդիմանայ թէ խոտին մէջ, թէ
ծաղկին վրայ, թէ հողին վրայ, թէ հո-
ւին մէջ, թէ ձայներուն մէջ։

Եւ ի՛նչ խորհրդաւոր տողանցում, իր
զերթուածներուն մէջ, միլիամետ քայի
կենդանի, տարածք քայի չորափնդի, շը-
շուտ քայի աղիւկան, մեռած քայի վառ-
հիւծող քայի խոռուն երաշխերու իւրերը,
բանաստեղծին դրօշին տակ, հոգի կը
հազնին, Անմահին և անմահութեան մի-
այն պատկանող կարուածներու մէջ կը
թեւեռակեն, անկարելի բաներու վրայ
կը ճաննեն, մտքիւ վերթելու կոտորն,
Միտածին «երջանիկ զգեստները» շատ մը
գաղտնիքներ, «մարմնացած շնորհ ու լոյս»,
լուսնոյն՝ ձեւ ու մարմին» կը պահեն
«Ձեռքը բռնել իրեն թոյլատրող, թեւե-
րուն մէջ զինքը ուժգնօրէն սեղմելը ի-
րեն թող տուող պաշտելիին հետ արեւ-
ջութեան յանգած խնջոյք մը կը լու-
նայ դէպքով մը որ աղիքը կը ճնշէ, Բա-
նաստեղծին «անհիմնքին լոյսը անոր
հեշտապատակ անհեղձ գունդին վրայ կը
հօգէ», կամ «ճակատը անոր դերք լանջ-
քին դէմ գնելով, թեթիւ աղուամաղէ
ճերմակ կարապի պարանոցին իր ուսին
վրայ պառկելը կ'զգայ»։ Մէկ խօսքով,
արտաքին աշխարհին մէջ չկայ երեւոյթ
մը, զէպք մը, ժամանակ մը, անարկայ
մը, շարժում մը, շոռն մը, որ տուն
չտայ իր երեւակայութեանը, իր պաշ-
տամունքի անարկային հետ վերաբերու-
թեան մը, յարաբերութեան մը զգա-
նութեան, և դառն կամ անդին, քայի
միշտ համակրական հոգեկան կացութիւն
մը չստանդէ իրեն մէջ։

Բայց անասանք սիրտ տանջանքն-
բուն, ալիկոծութիւններուն հեշտանքով
անձնատու և շատ անգամ տիտուր, վրան
զի, ինչպէս վերե ընթերցու շաղկապու-
թեան համակրելի չգիտցող բանաստեղ-
ծը, հայրենիքի վրեժ անասող թիւննե-
րուն, մարդկային կամ բնութեան ձեռ-
գով կերտուած իշխանապետներուն առ-
ջեւ ալ օշինջ նուազ հրաքար, խորտա-
ն անձկալին խանդավառութեամբ գիտէ
բռնելի։ Չուարժանող տաճարը, հայրենի
երկրին սիրտին համար ինչպէս հին և նոր
հերոսները, Երեւոյթ երգչները, Լուսա-
ւորի կանթեղը, Յարալէզները, Հրազդան
գնդը, Սոսեայ անտառը, Արտաշէս Բ-ի
գերեզմանը, Արշակ Ա-ի կոթողը, Արա-
բախի դաշտը, Մասիսը, մէլմէկ աղբիւ-
ր են որոնցմէ իր հոգեւոր ալեբերուն մէջ
չառագայծային կը դարձան յոռուութիւ-
ն և վրէժումն ալիքներ, և հեռաւոր քայի
վառ տրանգանք մը կը գտնեն ընթերցո-
ղին կուրծքին տակ ալ։

«Երբ կամուրջէն անցնելով ա՛յ կը մըտ-
նես Երեւան,
Գիտին աղմուկն արեւոցուցած է զքեզ...
Իր ջրովմող ալեաց տակ անհետացած է
ներկան»։
Պատմութեան մէջ, պապերուդ հետ կը
կը քալեն...»

Վարան Թէ ճշեան իրաւունքը կ'առա-
նայ, իր Հրապարակ Յարալէզով, Կերպայ
և ապագայ հայ սերունդներուն հիացելի
երախտապարտութեանը վրայ՝ այն խան-
գավառ զ' սրտաբորբութեան համար
զոր պիտի ծնցունէ անոնց լանջքին տակ,
այն հայրենասիրական այլալուր թիւննե-
րուն համար զոր անոնց սրտին մէջ պի-
տի արթնցնէ և այն անուշ ու իրկաւէտ
արցունքներուն համար զոր թափել պի-
տի տայ անոնց։

Յ. ՍԵՐԵՆԱ

ՅՐԱՆՍ-ՀԻՊԱՏՈՍԸ

ՀԱՅ ԿԱՅ. ԱՌԱՋՈՐԴԱՐԱՆԻ ՄԷՋ

Ամսոյն 8, չորեքշաբթի օր, Անա-
րատ Եղուծեան տունին առթիւ, որ միա-
բանայ տեղւոյն Հայ Կաթողիկէ եկե-
ղեցւոյ տունն է, աղգային և օտար ըն-
տիր դասակարգի պատկանող հոծ բաղ-
մութիւն մը կանուխէն լեցուցած էր ե-
կեղեցւոյ դաւը, ներկայ գտնուելու հա-
մար առաւօտեան ձայնաւոր պատարա-
գին։

Ներկաներուն մէջ կը տեսնուէր
Յրանա, Կառավարութեան Աղէքսանդրիոյ
ներկայացուցիչը Պ. Եր. Բէքի, ընկե-
րակցութեամբ դեր-հիպատոսին, Փրանս-
գորաց հրամանատարին և թշկապետին,
ամենքն ալ իրենց օսկեմանուկ պաշտո-
նական համադրեաններով, Ներք հնկայ
կապալներ կը լրացնէին այս փառատե-
սի խումբը, որուն ի տես իրաւամբ պի-
տի արարուէինք ըսելու թէ, պաշտօնական
Յրանաան եկած էր հայ ամառին մէջ,
հայ բաղմաւարչար հոգեւոր հետ հաղոր-
դուելու։

Պատարադին էր Ար. Տէր Յ. Ս-
պիտիպոս Դուքեան, որուն օրհնութեան
ձայնը, խառնուած առնօթի ներդաշնակ
նօթերուն, համապարած ջերմաստեղու-
թեան արտուած մը կ'առթէր ներկանե-
րուն՝ ու մինչդեռ թուրքաւոր կը խըն-
կարէին անդադրող Մարդուծեան Մեծ
Ողջակէլին սեղանը, երեւակայութիւնը
կը թոյր դէպ ի հոն՝ հայրենի երկիր,
ուր կը գտնուէր Աղգութեանց Մեծ Ողջա-
կէլը ճայը։

Այս սրտայոյ խորհրդին աւարտու-
մէն վերջ, Ար. Սպիտիպոսին սիրալիւր
հրաւերին վրայ, մեծանուն հիւրերը ա-
ռաջնորդուեցան Առաջնորդարանի սրահ,
ուր պաշտօնական ներկայացուցիչներ
վերջ Պ. Հիւսիսային հայրենիքի Փրանս-
սերէն ուղեւժ մը կարգաց Պ. Յովսէփ
Ապարեան, որ հասարակութեան կողմէ
բարի գալուստ մաղթելէ վերջ, յուզեալ
չնշտով մը ի վեր հանց այն սիւփարա-
պաղցուցիչները զոր իր այցելութեան
կ'ուրհանար մեր սրտերուն վրայ, այնպիսի
պահու մը, ուր երեքարաղջ Հայու-
թիւնը իր ճգնամամային վայրկեանները
կ'ապրէր Պ. Ամպարեան, անկարելիով
Բօր-Սայիտի գաղթականներուն, ի վեր
հանց այն նախախնամական դերը զոր
կատարեց ասպետական Մեծն Փրանսա,
բնաշնչման գաղտապարտուած շուրջ 5000
հայերու ձեռք կարկանդակ և խնդրեց
Պ. Հիւսիսային որ այս առթիւ ալ իր
կատարականութեան օտ թարգմանն հանդի-
սանայ հայ աղբիւր անհուն շնորհակա-
լաց ու երախտագրական անկեղծ զգա-
մանց, ու վերջացուց «Կեցցէ՛ անմահն
Յրանա» զուլելով, ներկաներուն «Կեցցէ՛
Յրանա» աղաղակներուն մէջ։

Ետոյ Փրանսերէն հակիրճ ճառա-
խօսութեամբ մը Ար. Դուքեան եպիս-
կոպոս փառաբանեց Փրանսական մեծ
աղբը, կոչելով զայն «քաղաքակրթու-
թեան հիւրթապալ գինուորն ու արթուն
պահպարդ Արեւելքի՝ ըրթատնայ
փոքր աղբութեանց ընդհանրապէս ու
բաղմաւարչար հայ աղբին մասնաւորա-
պէս», որուն իր արագօրէյ ի մէջ բերաւ
Փրանսայի անմահանալը մէջքը հանդէպ
5000 Սուլթանի Հայոց, զորս ազատե-
լով իրաւա յանձնեց փրկութեան նաւա-
հանդիստը ի Բօր-Սայիտ։ Վերջացուց իր
խոստալից ճառը ամենախորին հաւատք
յայտնելով վերջնական փառապանծ յաղ-
թանակին վրայ Յրանային և իր դաշ-
նակիցներուն, որոնք ստանձնած են աղ-
ղուծեանց պառտապարտութեան բարե-
ներու իրաւանց պաշտապարտութեան բարե-
գործը, Դաշնակից Պատմութեանց գէնքե-
րուն յիշուի յաջողութեան համար օրը-

տարուղի մաղթանքներ ընելով։ Ընդ-
հանուր ողբերգութեան ու որոտընդոտ
ճակիւրու մէջ գոչեց «Կեցցէ՛ Յրանա»,
կեցցէ՛ Աղէքսանդրիոյ իր արժանաւայել
ներկայացուցիչը Պ. Եր. Բէքի։

Պ. Եր. Բէքի պատասխանեց, նախ և
առաջ իր և իր կառավարութեան շնոր-
հակալիքն յայտնելով հանդէպ այս ան-
կեղծ զգացմանց արտայայտութեան և ի
միջի այլոց ըսաւ։

«Իրաւունք ունիք, այո՛, ձեր յոյսը
գնելու Յրանայի վրայ, որ սիրած է
միշտ Արեւ լքի ժողովուրդները, ու
նախանձանդիքը եղած է անոնց իրա-
ւանց պաշտպանման։ Յրանա՛ որ այս
պատերազմին մէջ քաղաքակրթութեան
պաշտպանի դերը ստանձնած է, չէ կա-
րող երբեք մոռացութեան մատնել Արե-
ւելքի մէջ քաղաքակրթութեան ռազ-
վերան հանդիսացող հայ աղբը, որ դժ-
բաղդաբար մինչև ցայսօր կաղկանդուած
բանաստեղծական կեղեքի կառավարու-
թեան մէջ լուծին տակ, չէ կառավարա-
լի յատկութիւններն ու արժանիքները
օգտագործել ազատութեան մէջ։

«Յրանա՛, հակառակ իր անկեղծ բաղ-
ձանաց իր ստանձնած դերը լիւրջ կա-
տարելու համար, այս պահու ընդհանուր
թշնամուոյն դէմ մաքսուած մէջ մեծա-
պէս զգացեալ է պատերազմի դրեթէ ա-
մէն ճակատներու վրայ։ Ան կը կոտե-
այտուր, դաշնակից Անդրկիւսացուր, Պեճի-
քացուց ու Սերպիւրու հետ կողք կողքի
Յրանայի, Պեճիկ ու Սերպիւրու ճակատ-
ներուն վրայ, ինչպէս նաև ի Տարանէլ,
չայն բանալու ջանքին մէջ, Սակայն,
երբ քաղաքակրթ յայտնար ազատեց
Գերմանիոյ բարբարոսութիւնէն, այն ա-
տեն պիտի ազատենք նաև Հայաստանը։
Հայ Աղբն ալ այն ատեն իրաւունք

ԽՆԱՅՈՂԱԿԱՆ Տպարան
Մ. ՏԱՄԱՏԵԱՆ
Imp. Economique, AleX.

Գրքի ձեռնարկ	1886	Ֆր.	303.—
»	1903	»	237.—
»	1911	»	244.50
Բովանդակ		»	124.—
Բանաձև		»	89.50